

На основу члана 45. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05-исправка, 101/07 и 65/08),

Влада доноси

НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА ЖЕНА И УНАПРЕЂИВАЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ

1. УВОД

Овим документом се утврђује целовита и усклађена политика државе у циљу елиминисања дискриминације жена, побољшања њиховог положаја и интегрисања принципа родне равноправности у све области деловања институција система, као један од елемената модернизације и демократизације друштва, у циљу бржег, равномернијег и ефикаснијег друштвеног развоја, у складу са политиком једнаких могућности прокламованом у Уставу Републике Србије (члан 15).

Националном стратегијом за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности (у даљем тексту: Стратегија) обухваћене су области које се тичу учешћа жена у креирању политика и у доношењу одлука у области економије, образовања, здравља, насиља над женама, као и питања средстава јавног информисања и јавног мњења, пошто је кроз широку и демократску дискусију процењено да су ове области кључне за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности.

Планиране активности утврђене су на основу претходно сагледаних потреба и односе се на период од 2009. до 2015. године. Њихово спровођење треба да омогући да дугорочна акумулација до сада позитивних промена доведе до дубинске и трајне трансформације родних односа у Републици Србији. Активности су уграђене и у Национални програм интеграције Републике Србије у Европску унију и чине саставни део укупних напора Републике Србије на путу ка чланству у ЕУ.

У периоду од 2000. године до данас, појединачним помацима као што су оснивање Савета за равноправност полова Владе Републике Србије, формирање посебних унутрашњих организационих јединица у Министарству рада и социјалне политике, Управе за родну равноправност и формирањем Одбора за равноправност полова Народне Скупштине Републике Србије, утврђени су приоритети деловања и мера у циљу побољшања положаја жена и унапређивања родне равноправности. Такође, извршене су измене кривичног, радног и породичног законодавства. Принцип родне равноправности укључен је у нацрте Закона о забрани дискриминације и Закона о равноправности полова, као и у неке од државних стратегија.

У мају 2007. године Комитету за елиминацију дискриминације жена Уједињених нација на 38. седници презентован је Иницијални извештај Републике Србије о спровођењу Конвенције УН о елиминацији свих облика дискриминације према женама (CEDAW). Добијени су Закључни коментари са препорукама за поступање од Комитета УН.

Ова стратегија треба да омогући не само проширење и продубљење постојећих капацитета и програма, већ и да обезбеди систематски рад на успостављању, развијању, спровођењу и промовисању политика једнаких могућности.

2. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

Стратегија представља прекретницу у јавној политици према женама, будући да се кроз њено спровођење први пут планира примена системских мера. Њеним усвајањем испуњавају се међународне обавезе из ове области.

2.1. Нормативни оквир

Ова стратегија је интегрални део укупних промена у друштву, усклађена са другим стратешким документима, посебно са Стратегијом за смањење сиромаштва у Србији и Миленијумским циљевима развоја УН. Такође, она прати токове друштвених промена и реална је у погледу материјалних могућности државе.

Она показује јасно опредељење наше земље за унапређивање људских права, политике једнаких могућности у складу са Уставом Републике Србије из 2006. године, стварањем услова за њихово адекватно спровођење.

Основ нормативног оквира ове стратегије чине Устав Републике Србије из 2006. године, као и међународно прихваћена акта и то: Општа декларација о правима човека (1948), Конвенција о политичким правима жена (1952), Пакт о грађанским и политичким правима (1966), Пакт о економским, социјалним и културним правима (1966), Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама (CEDAW-1979), Пекиншка декларација и Платформа за акцију (1995), Декларација о заштити жена и деце у случајевима опасности и оружаног сукоба (1974), Декларација о елиминацији злостављања жена (1993), Универзална декларација о демократији (1997), Резолуција Савета безбедности УН 1325 (2000) и Миленијумска декларација УН (2000), као и законски документи, односно декларације, резолуције и препоруке о родној равноправности Савета Европе, Европског парламента и Комитета министара, између осталог Европска конвенција о заштити људских права и слобода, као и Декларација о родној равноправности као предуслову демократије, Европски пакт о родној равноправности, Мапа пута за једнакост жена и мушкараца, одлуке Европског суда правде у којима се одређују приоритети и стандарди родне равноправности, правне тековине ЕУ (*acquis communautaire*), политика везана за социјалну инклузију и заштиту, и низ других стратешких и развојних докумената.

2.2. Политика једнаких могућности

Модернизација и европеизација Републике Србије биће знатно унапређене политиком једнаких могућности за остваривање родне равноправности у свим областима друштвеног развоја и стратешког партнерства између жена и мушкараца.

Унапређење родне равноправности јесте једно од кључних развојних питања јер омогућава адекватно коришћење женских људских ресурса и директно доприноси побољшању квалитета живота свих грађанки и грађана.

Предуслов економског развоја јесте друштвена стабилност, која је заснована на политици једнаких могућности, солидарности, социјалној инклузији и друштвеној правди.

Равномеран економски развој није могућ без адекватног коришћења женских људских ресурса, па је зато неопходно да се посебним мерама жене подстакну на веће укључивање у тржишну економију.

Укупан развој друштва захтева адекватан популациони развој и заустављање одређених неповољних трендова, као што су негативан раст становништва, интензивно старење, одсуство систематског праћења миграционих токова, а ефикасна популациона политика треба да подразумева укључивање родног аспекта и поштовање репродуктивних права.

Женска људска права су неодвојиви део универзалних људских права, и у складу са свим међународним документима, морају бити гарантована, поштована и заштићена, те је веома важно препознавање и спречавање дискриминације жена, посебно у случајевима индиректне или посредне дискриминације.

Равноправност жена и мушкараца јесте један од основних начела у законодавном систему Републике Србије, посебно оснажен после доношења Устава Републике Србије из 2006. године, али реални показатељи указују да једнака права не морају нужно да значе и једнак положај, те да су жене у нашем друштву у неповољнијем положају у односу на мушкарце, и да су потребне мере да се њихов положај изједначи и уравнотежи.

За унапређивање родне равноправности потребне су посебне мере у циљу отклањања директне и индиректне дискриминације према женама, као и оснаживање једнаких могућности за пуно остваривање људских права, уз истовремено јачање процеса укључивања родне перспективе у свим областима друштвеног живота, а што се посебно односи на тзв. двоструко или вишеструко дискриминисане групе, као што су жене припаднице националних мањина и мањинских група, Ромкиње, жене са инвалидитетом, избегле или расељене жене, сиромашне жене, жене са села, самохране мајке, жене другачије сексуалне оријентације и друге.

Повећање учешћа жена у процесима одлучивања о јавним пословима на свим друштвеним нивоима и у свим областима, представља подстицај за даљи развој демократије и друштва, те је претпоставка да родне равноправност буде укључена у креирање друштвених политика као допринос остваривању демократије, транспарентности институција, владавине права, правде, развоја и мира.

Женска удружења и женски покрет дају допринос демократизацији и модернизацији друштва, промовисањем мира, људских права и демократских вредности, што је у складу са европском перспективом Републике Србије.

Учешће жена у мировним процесима на подручју Балкана учвршћује регионалну сарадњу, политику стабилности и мира и зато је потребно поступити у складу са Резолуцијом Савета безбедности УН број 1325, која обавезује на укључивање већег броја жена у све овакве и сличне процесе и преговоре.

Оснаживање улоге жена и унапређење родне равноправности не представља тражење посебних привилегија, већ доприноси успостављању равнотеже међу половима и изградњи хармоничних односа на добробит целокупног друштва.

3. ОСНОВНИ ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Жене чине 51,4% популације у Републици Србији. Број рођених дечака је већи од броја рођених девојчица, 51,5% према 48,5%, али стопа морталитета је већа код мушкараца, и износи 14,5% у односу на 13,1% код жена. Просечна старост становништва у нашој земљи је 41,5 година за жене и 39 година за мушкарце, а очекивано трајање живота 75 година за жене и 69,5 година за мушкарце. Од укупног броја жена, 57,25% живи у градским насељима, а 42,75% у мешовитим или сеоским насељима. У односу на мушкарце, у градским насељима има 52,2% жена, а у мешовитим или сеоским срединама их је 50,33%. Мушкарци су дефинисани као носиоци домаћинства у 73% домаћинстава, а жене у 27%. Када је реч о једночланим, самачким домаћинствима, 63,3% чине жене, а 36,7% мушкарци.

4. СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА

Основни принципи ове стратегије који ће обезбедити њену доследну примену, у складу са прихваћеним међународним документима, и који ће служити развијању политике једнаких могућности и побољшању људских права у систему родне равноправности су: повећање учешћа жена у процесима одлучивања и остваривање равноправне заступљености оба пола, побољшање економског положаја жена као један од услова за остваривање родне равноправности, остваривање родне равноправности у образовању, побољшање здравља жена и унапређивање родне равноправности у здравственој политици, превенција и сузбијање насиља над женама и унапређивање заштите жртава, и уклањање родних стереотипа у медијима и промоција родне равноправности у њима.

4.1. Повећање учешћа жена у процесима одлучивања и остваривање родне равноправности

4.1.1. Опис стања

Право на равноправно учешће жена и мушкараца у процесима одлучивања о јавним пословима гарантовано је Уставом Републике Србије из 2006. године и другим домаћим и међународним документима о људским правима. Изборним законима прописано је да најмање 30% припадника мање заступљеног пола мора бити заступљено на изборним листама.

Институционални механизми за родну равноправност формиран су на различитим нивоима, али нормативни оквир за њихово деловање треба да се учврсти, како би се ускладили по питању избора, надлежности, финансирања и осталих питања.

После избора 2000. године, у Народној Скупштини Републике Србије међу народним посланицима било је 12,4% жена, а прописивањем обавезе за мање заступљен пол у Закону о избору народних посланика, од 2007. године учешће жена међу посланицима повећало се на 21,2%. На челу Народне Скупштине је жена, а проценат жена међу потпредседницима јесте 50%.

У скупштинама јединица локалне самоуправе (градова и општина) после избора 2000. године било је мање од 7% жена, а увођењем обавезне квоте од 30% за мање заступљен пол у Закону о локалним изборима, после локалних избора 2004. године повећала се заступљеност жена на 21,3%.

Број министарки у Влади Републике Србије од 2001. године варирао је од две до четири министарке. Од 2008. године у Влади има пет министарки, што чини 18,5%. Међу државним секретарима има 22,7% жена, а међу помоћницима министра 42,6%.

Међу судијама преовлађују жене (око 64%), али не и међу председницима судова (око 40%). Од 2000. године на челу Врховног суда Србије је жена, а од 2008. године и на челу Уставног суда Србије је жена и у њему жене чине већину судија (70%).

Разлози за недовољно присуство жена у политици су разни, а део препрека лежи у традицији, породичним обавезама и бризи о деци што обесхрабрује жене да се ангажују у политици. Вишеструко дискриминисане жене имају посебан проблем за учешће у јавном и политичком животу.

4.1.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Остваривање права жена да равномерно са мушкарцима учествују у одлучивању

Равноправно и равномерно учествовање у одлучивању јесте један од темеља демократије и спада у гарантована људска права. Остваривање права жена и њихово подстицање да учествују у одлучивању шири демократске процесе, води до мирнијег и стабилнијег друштва у које су укључени различити аспекти људских потреба, те поспешује транспарентност у доношењу одлука и праведнију расподелу утицаја у друштву.

Појединачни циљ 1: Повећање учешћа жена у представничким телима на свим нивоима

Жене чине преко преко 50% бирачког тела, а у настојању да се постигне равномерна заступљеност, потребно је створити низ мера у духу међународних стандарда, како би се обезбедило да буду заступљене у представничким телима са најмање 30% у почетној фази, а са 40% учешћа, што спада у стандарде ЕУ, до краја примене ове стратегије.

Активности

1) Допуне изборног законодавства

Ускладити изборно законодавство на свим нивоима, прецизирати тип изборне листе у вези са расподелом места за кандидате мање заступљеног пола, дефинисати принципе замене посланика и одборника мање заступљеног пола.

Ове мере треба да доведу до равномернијег учешће жена на кандидатским листама и при расподели изборних мандата, што ће побољшати структуру њихове заступљености у представничким телима, према постављеним стандардима. Међународно искуство је показало да без изричитих мера оваквог типа, нема значајног помака у учешћу жена у представничким телима, а самим тим и њихове специфичне потребе нису адекватно заступане.

2) Измена прописа којима се уређује финансирање политичких странака

Предложити подстицајне финансијске мере за политичке странке које у својим структурама и на својим изборним листама имају преко 30% жена.

Спровести упознавање политичких фактора са Конвенцијом УН о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW) и обавезама које из тога произилазе, као и са Препоруком Rec(2003) Савета министара Савета Европе државама чланицама о уравнотеженој партиципацији жена и мушкараца у политичком и јавном одлучивању.

Овим мерама би се, између осталог, политичке странке подстакле да омогуће боље напредовање жена у партијској хијерархији, и да се што више жена оспособи за политички рад и функционерске дужности.

3) Измене скупштинских пословника

Предложити обавезу да најмање један потпредседник у Народној Скупштини републике Републике Србије, у скупштинама аутономних покрајина, као и заменик председника у скупштинама јединица локалне самоуправе буде из редова мање заступљеног пола, као и да на челу скупштинских одбора и других радних тела скупштина буде омогућено адекватно учешће мање заступљеног пола.

Овим мерама доследно би се спровело право на учешће мање заступљеног пола у свим структурама представничких тела, у складу са повећањем учешћа жена међу кандидатима на изборима и међу изабраним лицима.

4) Континуирано праћење примене закона у овој области

Прописати начин обавезног статистичког евидентирања по полу свих прихваћених листа на републичком, покрајинском и локалном нивоу и спроводити редовно објављивање статистичких података о учешћу мање заступљеног пола у укупном броју кандидата на изборним листама по

предлагачима, што би обезбедило основу за анализу и праћење стања у овој области.

Појединачни циљ 2: Повећање учешћа жена у извршним органима власти, на руководећим местима, у државној управи и јавним службама

Да би се обезбедило да жене имају равноправан и равномеран утицај на одлучивање, чиме би се на бољи начин заступали посебни женски интереси, није довољно имати одговарајући број жена у представничким телима, него је потребно да учествују и у извршној власти.

Активности

1) Измене прописа којма се уређује рад Владе, органа територијалне аутономије и органа јединица локалне самоуправе у циљу обезбеђења равномерног учешћа мање заступљеног пола

Изборним законима прописано је да најмање 30% припадника мање заступљеног пола мора бити заступљено на изборним листама за представничка тела, док за извршна тела нема никаквих мера за равномерну заступљеност полова. Зато би било важно да се регулише присуство мање заступљеног пола тако да међу државним секретарима буде бар једно лице супротног пола од ресорног министра, односно покрајинског секретара. Исти принцип требало би да важи и у односу на представнике извршне власти у јединицама локалне самоуправе.

2) Измена прописа којим се уређују радни односи у државној управи и јавним службама, у циљу обезбеђења равномерног учешћа мање заступљеног пола

Прописима и политиком именовања на положаје, треба осигурати да се међу државним службеницима и запосленима у јавним службама, обезбеди једнако и равноправно право на каријеру, без обзира на пол, односно да се подстиче њихово равномерно напредовање у служби.

Ове мере довешће до равномерније заступљености жена и мушкараца на местима одлучивања у различитим секторима државне управе и јавних служби, а преко тога и до једнаких могућности да утичу на креирање државних политика и на доношење одговарајућих одлука.

Појединачни циљ 3: Институционализација механизма за равноправност полова и активно укључивање у процесе одлучивања

Само трајно увођење механизма за родну равноправност у институционални систем, може представљати гаранцију за одрживи процес побољшања положаја жена и унапређивање родне равноправности. Ови механизми треба да буду на националном, покрајинском и локалном нивоу, како у изборним, тако и у извршним телима.

Активности

1) Доношење закона којим се уређује родна равноправности

Доношењем овог закона значајно ће се доприносити испуњењу тзв. политичких критеријума за чланство у ЕУ, дефинисаних закључцима Европског

савета из Копенхагена 1993. године. Законом треба ближе одредити питање родне равноправности и прописати услове за политику једнаких могућности.

Појединачни циљ 4: Стварање предуслова за учешће жена из двоструко и вишеструко дискриминисаних група у јавном и политичком животу

Како су жене углавном онај мање заступље пол у процесима одлучивања, посебно тешко је женама из двоструко и вишеструко дискриминисаних група да остваре неки утицај и заступају своје специфичне потребе, јер је потребно да превазуђу вишеструке препреке како би могле да учествују у јавном и политичком животу.

Потребне су посебне мере, које ће бити усклађене са мерама и стратегијама које се односе на помоћ и на оснаживање дискриминисаних група којима припадају.

Активности

1) Доношење закона којим се уређује општа забрана дискриминације

Доношење закона којим се уређује општа забрана дискриминације један је од услова за процес стабилизације и придруживања ЕУ. Овим законом утврдиће се општа дефиниција дискриминације и афирмативне акције и дефиниција дискриминације према одређеним категоријама лица; законом ће се предвидети посебан орган који ће бити надлежан за заштиту равноправности грађана као и санкције против оних који дискриминацију врше, а уредиће се и сва друга питања која би требало да пруже институционалне гаранције за спречавање дискриминације.

Применом овог закона и других закона који се односе на спречавање дискриминације побољшаће се положај жена као и укупан положај дискриминисаних група, а посебно оних вишеструко дискриминисаних.

2) Усвајање посебних мера за оснаживање жена из двоструко и вишеструко дискриминисаних група за њихово укључивање у процесе доношења одлука

Прикупљање података о женама припадницама националних мањина и израда посебног програма деловања на унапређивању њиховог положаја. Спровести истраживање о положају жена с инвалидитетом у Републици Србији и израдити програм деловања за информисање жена с инвалидитетом о свим њиховим правима.

Припремити подстицајне мере за стварање услова и програме едукације који ће дати потребне капацитете и могућности женама из поменутих група да се адекватно укључе у процесе доношења одлука и заступају своје специфичне потребе.

Подржавати сарадњу удружења Ромкиња са осталим удружењима, представницима државне управе и јединица локалне самоуправе путем одржавања заједничких активности, заједничких трибина, округлих столова и конференција у циљу размене искустава и подстицања Ромкиња на учествовање у решавању проблема локалне заједнице.

Појединачни циљ 5: Јачање капацитета институција подизањем свести и знања о родној равноправности у политичком и јавном животу

Равноправност полова приликом доношења одлука кључна је за побољшање положаја жена у друштву. Мере за креирање и спровођење политике једнаких могућности мушкараца и жена и њихову равномерну заступљеност у представничким и извршним телима, није могуће спровести без одговарајућих капацитета и подршке.

Активности

1) Анализа примене прописа за заштиту људских права жена и родну равноправност

Спровести анализу усклађености и примене националног законодавства, политика и програма у односу на међународне документе из области родне равноправности.

Учинити доступним међународне и националне документе из области људских права жена и родне равноправности, укључујући брошуре за информисање о активностима државе у вези унапређења родне равноправности и спровођења политике једнаких могућности, као и начина да жене остваре своја права.

2) Развијање система праћења, прикупљања и обраде података о заступљености жена на местима одлучивања

За потребе процене стања у области равномерне и равноправне заступљености жена и мушкараца, као и за потребе извештавања Владе и Скупштине Републике Србије, и међународних организација чији смо чланови, неопходно је да се приликом прикупљања свих података о лицима на местима одлучивања, исти разврстају према полу.

Посебном пажњом прикупљаће се статистички подаци о положају жена из вишеструко дискриминисаних група, и подаци о положају жена са инвалидитетом, жена жртава рата, избеглих и интерно расељених жена, што ће чинити основ за програме деловања за унапређивање њиховог положаја.

Нарочито је потребно прикупљати статистичке податке о специфичном положају Ромкиња, у локалним заједницама и целокупном друштву у подручју образовања, запошљавања, здравствене заштите и учествовања у политичком животу и пратити спровођење мера регионалне иницијативе „Декада укључивања Рома 2005-2015” ради побољшавања услова и друштвене интеграције Ромкиња.

3) Укључивање запослених у државној управи и јавним службама у едукативне програме о родној равноправности

Едукацијом запослених у државној управи и јавним службама, укључити предавања о разлозима политике једнаких могућности и значају родне равноправности, како би се ефикасно спровеле мере за њихово унапређивање уз Препоруке Комитета УН, и омогућило квалитетно извештавање према CEDAW конвенцији.

Такође је потребно припремити писана упутства и приручнике са темама везаним за родну равноправност, политику једнаких могућности, методе

извештавања, програме увођења родне перспективе у све области, као и родног буџетирања.

Информисати грађане о проблемима са којима се сусрећу жене с инвалидитетом, као и жене из осталих осетљивих група.

При финансирању пројеката како владиног тако и невладиног сектора посебно водити рачуна о пројектима намењеним побољшању положаја жена из осетљивих и вишеструко дискриминисаних група.

Препоручити увођење недискриминаторне терминологије и стандардизацију српског језика у погледу правилне употребе рода и одговарајућих термина у прописима и комуникацији.

4) Истраживање узрока неравномерне заступљености жена у доношењу одлука

Да би се ублажила и отклонила наслеђена неправда жена и мушкараца у процесима доношења одлука, потребно је истражити и документовати узроке. Оваква истраживања пружиће одговарајући материјал за анализу и обезбедити даље спровођење мера за равномерну и равноправну заступљеност оба пола на местима одлучивања, чиме ће се осигурати адекватније заступање специфичних потреба жена у друштву.

Носиоци активности:

Влада, Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство за државну управу и локалну самоуправу и Министарство финансија.

Рок: До 2012. године.

4.2. Побољшање економског положаја жена и остваривање родне равноправности

4.2.1. Опис стања

Период од 1990. до 2000. године обележен ратовима на простору бивше Југославије посебно се негативно одразио на жене. После санкција и „замрзнутог стања” у том периоду, почела је транзиција економског система ка економији интегралног тржишта, што је први корак ка опорављању привреде и потенцијалном побољшању положаја жена у економији.

Донет је Закон о раду 2005. године, којим је прописана равноправност полова у погледу услова запошљавања, избора позива, услова рада, права из радног односа, образовања, оспособљавања и усавршавања, напредовања на послу, отказа уговора о раду, забране узнемиравања и сексуалног узнемиравања запослених, одговорност послодавца за незаконито поступање, породилско одсуство, одсуство са рада ради неге детета и одсуство са рада ради посебне неге детета и посебна заштита од отказа уговора о раду (за време трудноће, породилског одсуства са рада ради неге детета и одсуства са рада ради посебне неге детета).

Према спроведеном истраживању о положају жена на тржишту рада, стопа незапослености жена за половину је већа од стопе незапослености мушкараца. Међу запосленима има 44% жена, а међу незапосленима има их

54,3%. Разлика у висини плата између мушкараца и жена је 16%. Од лица која су добровољно напустила посао из породичних разлога, 80% су жене, које чине и 98% оних којима једини рад јесте у домаћинству. Удео жена у власништву укњижених објеката је 29,7%. Са друге стране, жене учествују са 30,5% на управљачким местима у друштву и привреди, а од тога на директорским местима са 20,8%, а на челу управних одбора са свега 14,3%.

Иако званична статистика не показује разлику у проценту жена и проценту мушкараца угрожених сиромаштвом, посебна истраживања и анализе показују да се у земљама у транзицији погоршава економски положај жена, што је последица садејства различитих чинилаца: општа ретрадиционализација и репатријархализација друштва; пад бруто друштвеног производа (у даљем тексту: БДП); смањење заштитне улоге државе; рестрикција буџета која посебно погађа жене јер се смањују издвајања за здравство и образовање; сужавање права везаних за породилско одсуство, дечју заштиту и пензије; смањење стопе запослености и раст стопе незапослености; раст учешћа жена међу сиромашним становништвом; повећање „сиве” економије, што појачава експлоатацију и дискриминацију жена; недовољна транспарентност процеса приватизације, која искључује већину жена и конфликт улога (породица и посао) где терет још увек доминантно носе жене.

За разлику од земаља у окружењу, у Републици Србији су у приличној мери очувана права везана за породилско одсуство, одсуство ради неге детета и могућност ранијег пензионисања, а утврђене су и одређене мере позитивне акције у овим областима. Усвојени су стратешки документи (Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Миленијумски циљеви развоја у Републици Србији, Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010 године) који подржавају родну равноправност на тржишту рада и предвиђају разне мере позитивне акције.

У периоду од 1990. године до 2000. године, број закључених бракова опао је за 27%, а број разведених бракова повећан је за 24%. Приликом развода, женама се у 80% случајева поверава самостално вршење родитељских права, што због проблема који настају приликом наплате алиментације и слабе судске заштите права детета на издржавање, знатно повећава ризик од сиромаштва.

Спроведено је истраживање у циљу свеобухватне анализе положаја жена на тржишту рада, на основу чега су урађене препоруке мера за побољшање њиховог положаја.

Структурна прилагођавања макро и микро економске политике најчешће не узимају у обзир проблеме и чиниоце који имају негативан утицај на жене и девојчице, нарочито на оне које припадају маргиналним групама или које су изложене већем ризику од сиромаштва.

Посебно је наглашен проблем запошљавања жена преко 45 година, затим домаћица, пољопривредница, младих жена и жена из вишеструко дискриминисаних група. Основни проблеми у запошљавању жена су неадекватна квалификациона структура, дискриминација по старости већа него за мушкарце, притисци ради одлагања закључења брака и родитељства, сексуалне уцене и друго. Препреке у samozapošljavanju су недостатак почетног капитала, несигурност економског окружења, кредитна неспособност,

недостатак власништва над некретнинама, недостатак знања и вештина за предузетништво, недостатак самопоуздања и подршке.

Проблеми запослених жена огледају се у слабој доступности руководећим и највише плаћеним пословима, традиционалној подели занимања на „мушка“, боље плаћена и престижнија, и „женска“, мање плаћена и мање престижна, масовном женском раду у „сивој“ економији, високој концентрацији женске радне снаге на лошије плаћеним пословима, притисцима у погледу родитељства и сексуалном узнемиравању.

Синдикално организовање заостаје за променама на тржишту, што је препрека да се жене у довољној мери укључе у процесе колективног преговарања. Незапосленост, ниска плаћеност и несигурност посла утичу на њихове преговарачке позиције, а све то може бити међу узроцима одлагања заснивања породице и рађања, што се може неповољно одразити и на популациони развој. Недовољна заступљеност жена у социјалном дијалогу искључује могућност да се у њега уграде специфични родни интереси.

4.2.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Искорењивање економске неједнакости између мушкараца и жена, увођење политике једнаких могућности и боље коришћење женских ресурса за развој

Економска равноправност жена и мушкараца неопходна је за постизање равнотеже у односима жена и мушкараца. Уколико немају једнаке услове и могућности за економску самосталност, све друге мере за унапређивање равноправности полова имају мање изгледа на успех.

По подацима Светског економског форума постоји снажна корелација између равноправности полова и БДП по становнику. Неискоришћеност женске радне снаге је једна од препрека за бржи економски раст, односно постоји много простора да жене постану важан ресурс за развој, што доприноси укупном бољитку у друштву.

Појединачни циљ 1: Стварање системских предуслова за политику једнаких могућности у економији

Иако се законски оквир у области рада и запошљавања у великој мери побољшао у погледу питања родне равноправности, посебно доношењем Устава Републике Србије из 2006. године, као и усклађивањем са међународним документима, потребно је да се уклони јаз између нормативног и стварног положаја жена и мушкараца како би се омогућила остварива родна равноправност.

За успешно стварање системских предуслова потребно је додатно допунити законодавни оквир, обезбедити укључивање аспеката родне равноправности у развојне политике, родно разврставање код прикупљања података и праћења индикатора, и усаглашавање напора код свих фактора који утичу на прописе у области економије.

Активности

1) Укључивање родне димензије у законодавство ради промовисања и јасног одређивања начела равноправности полова

Предложити измене постојећих и доношење нових закона: Закона о раду у погледу јаснијег одређења дефиниције дискриминације према полу, Закона о забрани дискриминације, Закона о спречавању злостављања на раду, Закона о државним службеницима, Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености, Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, Закона о безбедности и здрављу на раду, Закона о финансијској подршци породици са децом, Закона о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана, Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање, Закона о мирном решавању радних спорова, Закона о парничном поступку, Закона о заштитнику грађана, Кривичног законика и Породичног закона.

Изменама у законодавству постићи ће се ефикаснија заштита жена, посебно запослених трудница и мајки; равноправније могућности у погледу заснивања радног односа, усавршавања, напредовања, усклађивања породичних и професионалних обавеза; омогућити заштита вишеструко дискриминисаних група жена; обезбедити стимулативне мере и погодности приликом запошљавања жена.

2) Стварање капацитета за доследно спровођење закона у области рада и за континуирано праћење примене закона у овој области

Спровести обуку запослених који се баве инспекцијом и надзором рада како би се омогућило правилно разумевање политике родне равноправности и квалификовано реаговање на кршење закона у овој области. Пратити индикаторе везане за процене једнаких могућности.

Организовати систематско прикупљање података о узнемиравању, сексуалном узнемиравању и дискриминацији, чиме би се помогло у креирању мера за њихово спречавање. Организовати медијске кампање како би се жене упознале са својим правима и охрабриле да их у потпуности користе. Обезбедити бесплатну правну помоћ за случајеве дискриминације на раду.

Обзиром да постоји знатна разлика у положају жена *de jure* и *de facto*, односно да су постојећа законска решења и прописи у складу са међународним стандардима, али да њихова примена није доследна, потребно је спровести анализу о ефектима постојећег законодавства на положај жена на тржишту рада и спровести одговарајућу евалуацију; чиме би се омогућио развој одговарајућих капацитета и постигла боља заштита.

3) Увођење принципа родне равноправности у планирање и извршавање буџета

Метод родног буџетирања представља суштински допринос политици једнаких могућности, јер начин расподеле средстава и јавне потрошње има различит учинак на мушкарце и на жене. Стога је потребно реструктурирати и усмерити расподелу јавних трошкова тако да се унапреде економске могућности жена и њихов равноправан приступ ресурсима.

Потребно је спровести темељне анализе о учинку сваког облика јавне потрошње одвојено за мушкарце и за жене, и те факторе узети у обзир при даљем планирању и трошењу буџета. Овакав метод не само што доводи до боље

равнотеже у положају жена и мушкараца, већ омогућава и бољи друштвени и привредни развој.

4) Увођење одговарајуће пореске и финансијске политике, са посебним нагласком на равномернију расподелу ресурса и одговорности у домаћинству

Размотрити увођење стимулативне пореске и финансијске политике, са пореским олакшицама или субвенцијама при отварању нових радних места за жене, као и узимајући у обзир жене предузетнице приликом samozapošljavanja. Ове мере треба да подстакну послодавце на активнију политику запошљавања.

5) Укључивање жена и родне димензије у социјални дијалог и колективно преговарање

Пружити подршку женским секцијама у синдикатима и подстицати жене на синдикално организовање. Обавезати учеснике социјалног дијалога, а посебно синдикате, да укључе мање заступљен пол у социјални дијалог и у колективно преговарање, чиме би се омогућило да посебни интереси жена буду одговарајуће заступљени. Унапредити сарадњу синдиката, послодаваца и Владе са одговарајућим удружењима, стручњацима и другима, нарочито у процесу припремања нових закона и прописа, као и у тражењу решења за озбиљне проблеме које прати текућа реформа привреде и друштва, а у циљу укључивања питања родне равноправности у процес социјалног дијалога и стварања социјалног консензуса.

6) Промовисање политике запошљавања и рада која доприноси усклађивању радних услова и породичног живота (европски модел „равнотеже између каријере и породице“)

Обезбедити приступачне услуге дневног и продуженог боравка за децу испод седам година старости; унапредити различите облике организовањем дневних боравака за децу млађу од дванаест година; подстаћи велике компаније и приватни сектор да организују овакве услуге за децу својих запослених; побољшати организовање неге старијих као и хроничних болесника.

Спровести јавну кампању за подстицање мушкараца да подједнако учествују у испуњавању породичних обавеза, заједнички брину о деци и о старим и болесним члановима породице.

Ове мере знатно би растеретиле запослене жене, на које углавном пада терет породичних обавеза, да боље ускладе радне и породичне обавезе, да не буду у ситуацији да бирају или каријеру или породицу. Такође би помогло лакшем запошљавању жена.

7) Промовисање слободног избора флексибилних облика рада побољшањем социјалне заштите и услуга неге и старања, уз стварање једнаких могућности за њихово коришћење

Промовисати флексибилне облике рада и за мушкарце и за жене; стимулисати послодавце да створе услове за запошљавање са непуним радним временом и рад код куће; основати канцеларије за планирање коришћења времена, ради ефикаснијег организовања рада јавних сервиса, по угледу на земље ЕУ. Ове мере морају бити праћене мерама које ће обезбедити да се ови облици запошљавања регулишу тако да омогућују једнак приступ добро плаћеним пословима и гарантују једнак третман у платама, повластицама и унапређењу.

Подстицати оснивање приватних сервиса за социјалне услуге, који би растеретили запослене од породичних обавеза и бриге о зависним члановима породице, и омогућили самозапошљавање и запошљавање једног броја жена у овим сервисима.

8) Примењивање модела „заједничког вршења родитељског права”

Самохране мајке чине преко три четвртине самоохраних родитеља. Знатне тешкоће представља избегавање једног дела очева да доприносе издржавању заједничке деце, као и спорост судских процеса у овим случајевима и недостатак механизма сигурне наплате алиментације. Стога би се инсистирањем на потпуној и доследној примени законских прописа омогућило ефикасније остваривање права деце на издржавање и побољшао положај самоохраних мајки.

Појединачни циљ 2: Подстицање запошљавања, женског предузетништва и самозапошљавања

Да би се остварила економска равноправност жена и мушкараца, и сузбило сиромаштво жена, првенствено се мора радити на стварању услова за отварање нових радних места за жене. Жене, посебно у условима транзиције, имају ограничене могућности запошљавања. Стога ће мере за побољшање положаја жена на тржишту рада имати позитиван ефекат не само на стварање истих могућности за жене и за мушкарце, него и на друштво у целини кроз повећање привредног развоја.

Ове мере подразумевају борбу против стереотипа у подели на „мушка” и „женска” занимања, подстицање девојака и жена да се професионално образују за коришћење модерних технологија и за усавршавање у познавању процеса менаџмента

Активности

1) Оснивање центара за женско предузетништво, информационо-комуникационе технологије (у даљем тексту: ИКТ), бизнис и менаџмент и њихова доступност свим заинтересованим женама

Кроз овакве центре афирмисало би се предузетништво жена, пружиле информације о могућностима финансирања, о тржишту и пласману роба и услуга. Такође би се организовале обуке за оснивање предузећа, њихово пословање, и оснивали тимови за подршку предузетницама, како би се омогућила сарадња предузетница и њихово узајамно умрежавање.

2) Унапредити кредитне програме за подстицање женског предузетништва и свих облика самозапошљавања

Једна од најозбиљнијих препрека за развој женског предузетништва је немогућност приступа капиталу, односно тешкоће у обезбеђивању кредитних средстава. Формирати посебне програме намењене за кредитирање предузетница у оквиру свих постојећих институција које се баве кредитирањем предузетништва, како би се женама олакшало добијање пословних кредита за започињање посла као подршка у првој фази пословања.

3) Подстицање задругарства у свим областима и развијање нових облика економског удруживања

Модерно задругарство погодује женском предузетништву, јер удруживање охрабрује жене за пословање и увећава њихове потенцијале, нарочито у мањим местима и руралним подручјима. Иницирати одговарајуће измене Закона о банкама и другим прописима који уређују пословање финансијских организација како би се створили законски услови за формирање штедно-кредитних задруга по узору на земље ЕУ.

4) Израда посебних програма у оквиру фондова за подстицање предузетништва и samozapoшљавања, у оквиру приватизационих фондова

Будући да су у процесу приватизације и приликом реструктурирања предузећа и јавних служби жене поднеле велике губитке, размотрити могућности допуне Закона о приватизацији, како би одређени проценат из средстава добијених приватизацијом могао да се усмери за наменске програме из којих би се помагало и подстицало предузетништво и samozapoшљавање жена.

Појединачни циљ 3: Смањивање економских неједнакости које су последица вишеструке дискриминације

Друштвена маргинализација и недостатак ресурса повећавају ризик сиромаштва код вишеструко дискриминисаних и маргинализованих група жена. У односу на женску популацију, постоји значајан проценат разлике у незапослености жена из ових група (нпр. у односу на просек незапослености жена, жене избеглице су за 15% више незапослене, расељена лица за 32%, а Ромкиње 39%). Стога је потребно припремити и посебне програме намењене овим категоријама жена, као и ојачати програме намењене женама у другим државним стратегијама и плановима које се односе на ове групе, а посебно у локалним срединама, јер постоје разлике и у односу на географска подручја, као и у урбаним, односно руралним срединама.

Активности

1) Усвајање и примена посебних мера за подстицање запошљавања, предузетништва и samozapoшљавања намењених женама из вишеструко дискриминисаних група

Донети посебне и додатне мере за подстицање запошљавања жена из вишеструко дискриминисаних група, као и могућност за добијање посебних кредита намењених овој категорији жена. Организовати обуку за облике предузетништва у сектору социјалне заштите и услужне делатности у малим непрофитним организацијама.

2) Израда посебних програма економског оснаживања сеоских жена и Ромкиња

Спровести јавну кампању која ће помоћи у промени патријархалних вредности на селу; подстаћи жене на селу да се удружују у задруге. Спровести јавну кампању против стереотипа у односу на Ромкиње; припремити моделе обуке за Ромкиње како би лакше учествовале у програмима запошљавања.

Појединачни циљ 4: Јачање капацитета свих актера у привреди и друштву за отклањање родне дискриминације и боље коришћење женских ресурса

Да би се постигло пуно дејство свих мера за економско оснаживање жена, потребно је да постоје и адекватни капацитети за њихово спровођење, друштвена свест о њиховом значају и право разумевање њихове суштине и очекиваних резултата. Ово се односи како на институције које треба да спроводе политику једнаких могућности, тако и на приватан сектор у економији, а и на разумевање шире јавности о доприносу жена бољем укупном развоју друштва.

Активности

1) Израда и праћење програма за економско оснаживање жена

За адекватно планирање и праћење програма за економско оснаживање жена, неопходно је да сва евиденција у области рада буде родно разврстана. Такође неопходно је уврстити анкету о коришћењу времена у обавезне анкете које спроводи Републички завод за статистику. Ова анкета је веома важна јер показује значајне разлике у оптерећености између жена и мушкараца, посебно у вези са плаћеним и неплаћеним активностима и у домаћинству. Потребно је установити да ли треба проширити обим података, или увести додатне индикаторе који показују могуће разлике у положају жена и мушкараца.

Разврставање података према полу мора се доследно спроводити у свим евиденцијама које се воде, што се односи не само на привредне регистре, него и на евиденције о власништву имовине, посебно некретнина и пољопривредног земљишта. Овакве евиденције морају постојати и за пореске обвезнике, јер је само тако могуће пратити разлике у имовинском положају жена и мушкараца.

2) Обезбеђивање начела родне равноправности у процесу креирања и споровођења економске и развојне политике

Укључити адекватан број жена у тела која се баве спровођењем и надгледањем економске и развојне политике; повећати број жена у чланству управних одбора; увести праксу да се у свим развојним политикама обавезно налази део посебно посвећен положају жена; консултовати стручњаке из ове области приликом израда економских и развојних стратегија; повећати транспарентност у раду.

3) Укључивање знања о предузетништву у образовне програме на свим нивоима и промовисање предузетничког духа

Жене чине свега 23,3% међу samozапосленима. Већина жена, обзиром на низ ограничавајућих фактора, није мотивисана да се бави предузетништвом. Потребно је организовати јавне расправе о тешкоћама са којима се сусрећу жене предузетнице, затим организовати обуке за предузетништво и за подстицање предузетничког духа, као и промоцију успешних предузетница као узор за друге жене, и охрабривати их да се узајамно повезују.

4) Економско описмењавање жена за модерно пословање

Да би се женама пружио могућност за успешан рад, а посебно за предузетништво, потребно је оспособити их за модерно пословање. Потребно је охрабрити девојке и младе жене да се опредељују за нове професије кроз организацију ИКТ курсева, курсева за израду бизнис планова, маркетинга, менаџмента и берзанског пословања. Посебну пажњу посветити модерним технологијама, обуци за употребу и доступности ИКТ, и спровести истраживање о утицају ИКТ на учешће жена на тржишту рада.

Носиоци активности:

Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство економије и регионалног развоја, Министарство трговине и услуга, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Министарство за телекомуникације и информационо друштво, Министарство за НИП, покрајински органи, органи јединица локалне самоуправе и удружења.

Рок: Континуирано.

4.3. Остваривање родне равноправности у образовању

4.3.1. Опис стања

Једнако право на образовање и једнака доступност образовања основа су за постизање једнаких могућности за професионалну каријеру и за остваривање личних потенцијала како мушкараца тако и жена. Ова права у нашој земљи гарантована су на свим нивоима школовања. Не постоје разлике у школама и школским предметима који су доступни девојчицама и дечацима. У нашем законодавству нема дискриминаторних родних одредби у законима који уређују област образовања, али нема ни посебне родне осетљивости, како у погледу садржаја школских програма, тако ни што се тиче језика.

Спровођење концепције равноправности у образовању у протеклих 50 година довело је до тога да не постоји разлика у стопи уписа дечака и девојчица у основну школу (98,4% дечака и 98% девојчица похађа основну школу), те је на основном нивоу образовања родна неједнакост готово елиминисана. Разлике у образовању између жена и мушкараца не постоје ни у погледу средње стручне спреме. На вишим нивоима образовања развија се тренд све већег учешћа женске омладине, где проценат студенткиња чак и надмашује проценат студената (50,9% студенткиња према 47,1% студената), али се ова предност губи на последипломским студијама (међу магистрима наука има 32,6% жена, а међу докторима наука има их само 30,4%).

Неједнакост у образовању задржала се у неким мањинским групама, јер један део популације не успева да оствари законом загарантовано право на основно образовање, а доступност образовања смањује се и социјалним раслојавањем услед транзиције. Разлике у образовању код дечака и девојчица посебно су видљиве код ромске деце (77,9% дечака према 69,7% девојчица), а проблема има и код деце на селу и код деце са сметњама у развоју.

Одређене разлике у степену образовања јављају се у односу на узраст и подручје Републике. Потребно је истражити тенденцију да ли већи проценат

девојака у односу на дечаке не завршава или напушта школовање, као и колико на образовање жена утиче образовање родитеља и подршка породице. Степен образовања је у тесној вези са запошљавањем: међу незапосленим женама је највише неквалификованих (до 40%), а најмање са факултетском дипломом (4,6%).

Родна неједнакост огледа се и у сегрегацији образовних профила, где и даље преовлађује традиционална подела на „мушка” и „женска” занимања. На факултетима друштвених наука и уметничким факултетима преовлађују студенткиње са приближно 65%, на медицинским факултетима број је изједначен на 50%, док на техничким факултетима студенткиње учествују са приближно 25%. Традиционализам у односу на родне улоге условљава већу техничку неписменост жена, што их касније додатно маргинализује на тржишту рада.

У образовним процесима као наставнице жене партиципирају у великом броју, па се чак може рећи да је педагошка професија у приличној мери феминизирана. Ова појава не може се сматрати искључиво позитивном, јер могући разлози леже и у ниској плаћености професије и погоршању радних услова због општег смањења нивоа зарада у јавном сектору. Процент жена и овде зависи од нивоа установа као и од образовних профила, па је тако међу васпитачицама за предшколски узраст 95,5% жена, у основним школама међу наставним особљем 71,8% жена, док је на факултетима међу предавачима свега 29,4% жена.

Разлике се јављају и према образовним профилима, па тако на филолошким факултетима има 64% жена међу предавачима, на правним факултетима има их око 45%, али на електротехничким факултетима не више од 9%, а на машинским факултетима их је свега 6%. На челу свих наших универзитета до сада је било само шест ректорки (у Београду и Новом Саду). На челу Српске академије наука и уметности никада није била жена, а међу њеним члановима има их само 6%.

Стереотипним представама о родним улогама добрим делом доприноси и традиционалистички садржај школских програма, школских уџбеника и других инструктивних материјала. Иако у наставном градиву нема дискриминације, кроз стереотипне садржаје који почињу од буквара, преко других уџбеника, посебно из друштвених предмета, провлаче се патријархални обрасци и андроцентрични модели који утичу на формирање менталитета и кроз које се формирају анахрони ставови о родној равноправности, због чега је касније теже обезбедити широку подршку јавног мњења за потребне промене у овој области.

Од 1990. године у Републици Србији почиње реализација алтернативних едукативних програма, међу којима су и женске студије, односно студије рода. Ови програми организовани су као посебни курсеви при центрима за женске студије, као изборни предмети на редовним студијама неких факултета, а затим и као специјалистичке, магистарске и докторске студије, али још нема ни једне високошколске установе где би ово била посебна област студирања.

У мањкавости образовног система у погледу родне равноправности могу се убројити још и недостатак адекватног образовања о репродуктивном

здрављу, недовољно подстицање девојчица на бављење физичком културом и спортом. Недостају и развијена родно сензитивна статистика, темељна истраживања о садржају уџбеника и наставних програма, утицају школе на формирање родног идентитета као и развијање методологије у овој области.

Стварање информационог друштва и увођење ИКТ представља нови изазов и отвара праве шансе за развој. Будући да ће употреба ИКТ донети многе промене у свим областима живота, као и да ће вештине из ИКТ постати неопходне за обављање свакодневних активности, потребно је обезбедити равномерну доступност ИКТ. Равноправност у информационом друштву може имати пресудан утицај на будући положај жена и мушкараца.

4.3.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Успостављање родне једнакости и интегрисање родне перспективе у образовање

За постизање потпуног интегрисања принципа родне равноправности у области образовања, које је важно и као полазна основа за промену свести и поимања родних улога и сузбијања родних стереотипа, потребно је деловати кроз реформу образовања у неколико праваца, који подразумевају: остваривање потпуног обухвата женске деце у школском систему, а нарочито девојчица из вишеструко дискриминисаних група, као што су Ромкиње, сиромашна деца, деца са посебним потребама, сеоска деца и друго; уграђивање адекватних елемената у школске програме и увођење нових програмских садржаја везаних за ову област; елиминисање стереотипа и предрасуда из наставних програма и уџбеника; изградња капацитета за област родних студија и истраживања, као и кадрова за извођење ове наставе на свим нивоима; повећање утицаја жена на процесе одлучивања у образовању и подстрек женама које се посвећују научном раду.

Појединачни циљ 1: Равноправан приступ образовању, уједначавање заступљености оба пола на свим нивоима образовања и у свим образовним профилима

Да би се постигли жељени резултати, потребно је радити на подстицању девојчица не само за основно и средње, него и за факултетско школовање, као и обезбедити услове да школовање не прекидају из породичних разлога. Такође је потребно охрабрити их приликом избора занимања, да се опредељују како према личним склоностима и без утицаја стереотипа, тако и да имају јасне информације о перспективама у будућој каријери.

Активности

1) Увођење мера позитивне акције за мање заступљен пол приликом конкурса за пријем на студије, програме стипендирања и превазилажење родних стереотипа приликом избора занимања

Стимулисати, путем посебних мера позитивне акције за мање заступљен пол, превазилажење родних стереотипа приликом избора занимања и уписа у школе и на факултете, обезбедити посебне стипендије за мање заступљен пол у

школама и на факултетима, подстицати и на друге начине укључивање жена у школовање, обезбедити адекватну помоћ за избор професионалне оријентације.

Овим мерама повећаће се број девојака на школовању и подстаћи ће се да не напуштају школовање; побољшаће се могућности даљег напредовања у животу уколико се избор занимања врши уз професионалну процену личних способности, као и перспективе појединих професија; смањиће се јаз и подела на „мушка” и „женска” занимања и сузбити стереотипи везани за „мушке” и „женске” послове.

2) Иницирање подстицајних мера ради повећања учешћа жена у коришћењу ИКТ

Помоћи женама да схвате значај и неопходност поседовања знања и вештина за коришћење ИКТ, као и да се ослободе страха од нових технологија. Подстаћи отварање интернет пунктова лакше доступних женама. Организовати семинаре и радионице из ИКТ за учитељице и наставнице у основним и средњим школама, које ће моћи да преносе знање и вештине ИКТ на девојчице и друге жене из локалних средина.

3) Развијање система доживотног образовања

Накнадно образовање и учење током целог живота, које треба да постану део нормалних образовних процеса, учинити приступачним за жене, и охрабрити их да учествују у њима. Приликом организовања мреже коришћења електронских инфотека и библиотека, као и других програма, узети у обзир њихову доступност за жене, како просторно, тако и временски.

4) Промовисање научница и укључивање родне перспективе у науку

Подстаћи жене да се баве науком и научним радом; помоћи им да се определе за научну и универзитетску каријеру, увођењем мера позитивне акције за најбоље студенткиње како би наставиле са последипломским студијама, научним и истраживачким радом. Охрабрити учешће жена на научним скуповима, омогућити им погодности за студијске боравке и усавршавања. Препоручити квоте за мање заступљен пол у раду стручних и научних друштава, као и организационих и редакцијских одбора.

Промовисати проучавање питања рода и положаја жена кроз посебне научне програме, подстицати укључивање сазнања о родним односима у различите научне дисциплине укључујући све који се баве питањима рода и једнаких могућности.

Појединачни циљ 2: Јачање капацитета образовног система укључивањем родне перспективе у образовање

Да би се спровеле реформе у образовном систему које би довеле до промене од традиционалистичко-патријархалног модела ка модерном поимању родне равноправности и родних улога, потребно је ојачати капацитете у самом систему. Променом наставних програма и садржаја, обуком наставног кадра на свим нивоима, обезбедиће се подршка за нову концепцију укључивања мање заступљеног пола у вођење политике образовања.

Активности

1) Развијати родно сензитивне, антидискриминаторне и секуларне програмске садржаје и родно осетљив језик на свим нивоима образовања, укључујући и студије рода

Спровести родну анализу школских предмета и школског градива, како би се избегли родни стереотипи и анахрони приступи, обогатити школски програм садржајима који се односе на женски допринос цивилизацији, нарочито кроз историју и културу. Промовисати концепт родне равноправности и значај женских људских права кроз предмет Грађанског васпитања. Увести употребу родно осетљивог језика у школске програме, покренути питање стандардизације језика у институцијама, програм за редовне студије рода на заинтересованим факултетима и помоћи укључивање студија рода у систем високог школства.

2) Израдити програме континуирана обуке наставног особља за увођење родне перспективе у образовање

Обезбедити семинаре о родној равноправности за наставно особље у основним и средњим школама, како би избегли традиционалне стереотипе и имали знања да пренесу нови концепт својим ђацима. Развијати свест о важности несексистичког предшколског и школског образовања и нестереотипног приступа родним улогама. Промовисати модел родне равноправност као један од кључних предуслова за остваривање људских права и развој демократије.

3) Повећати број жена на местима одлучивања у образовном систему и на управљачким функцијама у институцијама образовања

Подстаћи веће учешће жена и њихов избор у различита тела која доносе одлуке у систему образовања, посебно у високошколским установама где је њихово учешће знатно мање него у основним и средњешколским установама; препоручити механизам за обезбеђивање адекватне заступљености у научно-наставним већима, на институтима, као и у Националном просветном савету и Националном савету за високо образовање.

4) Изградња и увођење стандарда антидискриминаторних и родно осетљивих процедура у образовном процесу; превенција и сузбијање сексистичког понашања у образовним институцијама

Израдити кодексе понашања за наставно особље и за ђаке према стандардима поштовања родне равноправности; промовисати модел истинског партнерства и узајамног уважавања између девојака и младића, који ће помоћи и у промени родних стереотипа и улога и у приватном животу; организовати кампање против сексизма, мизогиније и насиља над женама, санкционисати такво понашање у образовним институцијама.

Појединачни циљ 3: Уклањање родних неједнакости у образовању вишеструко дискриминисаних група

Неједнакост у образовању посебно погађа вишеструко дискриминисане групе, у оквиру којих су девојчице угрожене од дечака. Та разлика у образовању и недостатак адекватног школовања касније онемогућава једнаке

шансе у запошљавању, и ствара и продубљује социјалне разлике како у односу на остало становништво, тако и у оквиру поменутих група, те знатно повећава ризике за сиромаштво жена међу њима. Недостатак образовања код ових жена доводи и до непознавања њихових основних људских права, па тако и немогућности да их остварују, и доводи их у вишеструко неравноправан положај у друштву.

Активности

1) Спровођење истраживања према полу о узроцима превременог напуштања школовања

Неопходно је спровести систематско и научно истраживање о овом проблему, јер не постоје поуздани подаци о осипању деце из школа, а тај феномен има бројне негативне последице. Такво истраживање би дало тачан увид која деца из којих категорија су угрожена, те би се могле предузети мере да се превентивно делује на смањење ове појаве, што је значајно за образовни ниво и могућност запошљавања женске деце.

Приликом прикупљање података разврстаних по полу у вези са образовањем, посебну пажњу обратити на могуће разлике у односу на урбане и руралне средине и етничку припадност.

2) Предузимање мера позитивне акције за превазилажење неједнакости у приступу образовању и примени посебних програма допунског образовања

Обезбедити додатне програме стипендирања и помоћи за девојчице из вишеструко дискриминисаних група, бесплатне уџбенике и друга учила; организовати по потреби допунску наставу као помоћ при савлађивању градива; организовати курсеве за образовање одраслих жена како би надокнадиле пропусте у школовању и стекле квалификације потребне за запошљавање; планирати подстицајне мере приликом уписа у средње школе и на факултете за девојке из вишеструко дискриминисаних група.

3) Уклањање родне неједнакости и искорењивање неписмености у Републици Србији

Основно образовање у Републици Србији је обавезно за све. Остваривање универзалног основног образовања јесте и један од Миленијумских циљева развоја у Републици Србији, да би до 2015. године сви дечаци и девојчице требало да имају основно образовање. Међу неписменима у Републици Србији има 51,68% жена, а постоје велике разлике у односу на старосне категорије и у односу на градске и сеоске средине. Потребно је обезбедити додатне програме описмењавања, нарочито за жене преко 50 година старости, за Ромкиње и за жене из неразвијених сеоских подручја.

4) Повећање броја жена оспособљених за примену ИКТ, посебно у мање развијеним и сеоским срединама

Охрабрити жене, посебно Ромкиње, сеоске жене и старије жене, да користе ИКТ. Организовати курсеве за употребу ИКТ за жене из вишеструко дискриминисаних група; обезбедити одговарајућу опрему за приступ ИКТ у њиховој средини, посебно у руралним срединама, као и приступ за жене са посебним потребама. Обезбедити доступност уџбеника и литературе за ИКТ, а размотрити и повољније услове за набавку личних рачунара за жене из ових категорија.

Носиоци активности:

Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство просвете, Министарство омладине и спорта, Министарство за телекомуникације и информационо друштво, покрајински органи и органи јединица локалне самоуправе, удружења.

Рок: Континуирано.

4.4. Побољшање здравља жена и унапређивање родне равноправности у здравственој политици

4.4.1. Опис стања

Последње деценије двадесетог века становништво Републике Србије било је изложено економској кризи, ратним дејствима на просторима бивше Југославије, популационим губицима, санкцијама и НАТО бомбардовању, што су све фактори високог ризика по здравље становништва. Здравствено стање су угрожавали и раширени ризични стилови понашања, немар према животној средини и њено загађење, сиромаштво и незапосленост као последице дуготрајне економске кризе.

Због истих фактора, дошло је и до кризе у систему здравствене заштите становништва, тако да су на жене деловали и додатни специфични фактори ризика, услед њиховог повећаног оптерећења и одговорности, при чему је терет бриге и старања о болеснима пребачен углавном на њих. Са различитим појавама корупције у здравству, неједнакост у остваривању права на квалитетну здравствену заштиту посебно је погађала жене из вишеструко дискриминисаних група.

Хроничне масовне незаразне болести, као што су кардиоваскуларни проблеми, малигни тумори, болести исхране и метаболизма, опструктивне болести плућа, повреде, тровања и поремећаји менталног здравља већ дужи период доминирају у националној патологији женског здравља. Међу узроцима умирања жена на првом месту су болести срца и крвних судова, од којих умире 60,8% жена, а затим малигне болести као узрок смрти 16% жена. Следе болести жлезда са унутрашњим лучењем, исхране и метаболизма, болести система за дисање, органа за варење и последице деловања спољних фактора. Међу болесницима од ХИВ/АИДС синдрома је приближно трећина жена.

Здравствено стање жена је додатно угрожено и трудноћом, порођајем, материнством с једне, и економском зависношћу и неодговарајућим мерама безбедности и здравља на раду, у саобраћају и код куће, са друге стране. 21% жена изложено је сталном стресу. Као додатни фактор лоше утичу и ризични стилови понашања, који укључују пушење које је раширено код 33,6% жена, неправилна исхрана која доводи до гојазности и других поремећаја, као и недовољна физичка активност, пошто се мање од 25% жена бави рекреацијом или спортом. Жене не поклањају довољну пажњу превенцији, јер на пример свега 6,3% жена годишње посети гинеколога, учесталост абортуса је веома висока, а коришћење контрацептивних средстава ниско.

Бар два основна узрока умирања и разбољевања жена (кардиоваскуларне и малигне болести) могу се спречити мерама примарне превенције (промоција здравља, развијање здравих стилова живота и др.) и мерама секундарне превенције (рано откривање болести, нарочито болести репродуктивних органа, и др.) Зато у програмима здравствене заштите жена приоритет треба дати мерама промоције здравља и превенције болести.

Мора се обратити посебна пажња на процене здравствених потреба жена, а нарочито проблем представља очување здравља жена из вишеструко дискриминисаних група. Стога главни принципи треба да буду постизање праведности, односно друштвени модел који ће укључити мере и активности за смањење неједнакости у здрављу; поштовање различитости, будући да се потребе сваке жене разликују зависно од фактора као што су социјално-економски и културни миље, религија, животно доба, физичке и менталне способности, сексуални идентитет; повећање доступности како би жене оствариле права у погледу услуга одговарајућих служби и информација, у средини која би требало да препозна њихове потребе и обезбеди приватност, поверљивост информација и сагласност за све интервенције које се односе на њихово здравље; холистички приступ који подразумева свеукупност физичких, психичких и социјално-економских аспеката здравља током целог живота и интегрисан приступ свих релевантних друштвених фактора у планирању и примени мера и активности намењених очувању и унапређивању здравља жена.

4.4.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Очување и унапређивање здравља жена и остваривање родне равноправности у здравственој политици

Да би се постигли жељени резултати у погледу здравственог стања женске популације, а што је посебно важно и због потребе да се омогући повећање наталитета у Републици Србији, мора се радити и на примарној и на секундарној здравственој заштити, а мора се радити и на промоцији здравих стилова живота, бављења рекреацијом и другим физичким активностима, као и на развоју женског спорта. Потребно је обезбедити активно учешће жена у одлучивању о сопственом здрављу, односно планирању, обезбеђивању и преиспитивању здравствених услуга што је необично важно за стварање квалитетног, праведног и одговорног система здравствене заштите. Зато је потребно обезбедити женама приступ поузданим и тачним информацијама и равноправно учешће у телима која одлучују о развоју здравствене политике.

Појединачни циљ 1: Очување и унапређивање општег здравља жена

Опште здравље женске популације јесте суштинско питање и елементарни услов за квалитет живота жена. Женско здравље одражава се на укупно здравље становништва и на његову добробит, а посебно је важно и за популациону политику. Зато се мора обезбедити како примарна тако и секундарна здравствена заштита, односно превенција, мрежа саветовалишта и основних здравствених услуга, а затим и посебни, специфични и високо-специјалистички третмани.

Активности

1) Превенција и смањивање фактора ризика по здравље жена

Припремити програме за превенцију и смањивање фактора ризика као што су пушење, неправилна исхрана и физичка неактивност; промовисати правилан начин исхране редовно бављење физичким активностима; радити на превенцији и раном откривању шећерне болести; обезбедити услове за сигурно материнство и смањивање стопе матерналне смртности.

2) Превенција злоупотреба дрога, алкохола и лекова

Промовисати принципе здравог живота кроз средства јавног информисања и у школама; водити редовне кампање против пушења, конзумирања алкохола и опојних дрога; смањити стопу алкохолизма и проценат особа женског пола међу регистрованим наркоманима; смањивати злоупотребу лекова и подстицати редовно бављење физичким активностима; направити програме социјалне и психолошке подршке за жене које злоупотребљавају дроге, алкохол и лекове.

3) Унапређење менталног и емоционалног здравља, укључујући и посебне програме намењене адолесценткињама

Формирати програме за подршку и очување емоционалног и менталног здравља жена, укључујући и адолесценткиње; развити мрежу доступних саветовалишта, СОС телефона, као и група за узајамну помоћ и солидарност; направити програме социјалне и психолошке подршке ментално оболелим женама.

4) Подстицање развоја и јачање група самопомоћи за оснаживање жена за преузимање одговорности за сопствено здравље

Подстаћи организовање и рад група самопомоћи за оснаживање жена у преузимању одговорности за сопствено здравље; установити базу података о удружењима грађана које се баве овим активностима; организовати групе за размену искустава и подршку у току лечења и током опоравка од болести; омогућити веће учешће жена у формулисању програма и пројеката на нивоу локалне заједнице.

Појединачни циљ 2: Обезбеђивање доступности квалитетне здравствене заштите за жене, посебно за жене из вишеструко дискриминисаних група

Препознавање различитости потреба жена с обзиром на околности у којима живе јесте суштинско када се ради о уважавању неједнакости у оквиру здравља и добробити жена. Здравствене службе и програми намењени женској популацији и њиховој добробити морају да буду адекватни и да осигурају прихватање и разумевање друштва и заједнице узимајући у обзир старосну доб, услове живота, културу, ограничења и сексуалност.

Активности

1) Прилагођавање службе примарне здравствене заштите потребама корисника

Развити одговарајућу мрежу службе примарне заштите како би била подједнако доступна свим корисницама; поједноставити процедуре коришћења

здравствених услуга и прилагодити радно време, распоред амбуланти и осталих здравствених установа како би одговорило на различите потребе корисница; организовати систем саветовалишта, телефонских и on-line саветовалишта за пружање савета и информација о здравственим проблемима.

Формирати мобилне тимове за рано откривање обољења и стања код Ромкиња, избеглих и интерно расељених жена, жена у сеоским срединама и удаљеним подручјима; едуковати ове жене о важности очувања сопственог здравља и њиховим правима и могућностима у оквиру здравственог система; радити на побољшању животних услова и стандарда опште хигијене код жена које имају отежане услове за то.

2) Обезбеђивање доступности квалитетној здравственој заштити вишеструко дискриминисаних група

Извршити техничку адаптацију објеката у циљу несметаног приступа здравственим установама жене са инвалидитетом, укључујући и прилагођеност тоалета за коришћење. Опремити посебне гинеколошке ординације са специјалним столовима у већим здравственим установама; убрзати набавку и добијање савремених справа и помагала за жене са инвалидитетом и омогућити њихову чешћу замену за нова.

3) Законско уређивање механизма за остваривање, поштовање и заштиту људских права и права пацијенткиња

Обезбедити у целокупном систему здравствене заштите поштовање права жена на приватност и поверљивост информација, и право на слободно одлучивање о медицинским процедурама и интервенцијама које се односе на њено здравље; едуковати здравствене раднике о правима пацијената, обезбедити доступност услуга заштника права пацијената; обезбедити информације о правима пацијената оглашавањем на видним местима у здравственим уставовима, штампањем материјала и објављивањем тих информација у медијима.

Појединачни циљ 3: Унапређивање репродуктивног здравља жена

Обољења репродуктивних органа и сексуално преносиве болести чине 20% болести код жена. Репродуктивно и сексуално здравље је важно за сваку особу у сваком периоду живота.

Активности

1) Организовање раног откривања карцинома грлића материце и дојке

Организовати редовне и систематске здравствене прегледе и учинити доступним тестове за рано откривање ових болести; водити јавне кампање за објашњавање важности за спровођење превентивних мера и значај раног откривања малигних обољења за успех у лечењу истих.

2) Обезбеђивање квалитетне услуге за планирање породице и лечење неплодности, смањивање учесталости абортуса и промоција безбеднијих метода за планирање породице, смањивање малолетничких трудноћа и матерналне смртности

Обезбедити доступна и сигурна контрацептивна средства и повећати проценат жена које их користе; примењивати најсавременије методе за лечење

неплодности, укључујући и вештачку оплодњу; развијати саветовалишта за репродуктивно здравље, посебно младих и адолесцената у којима би они стицали знање и вештине за безбедан секс и одговорно родитељство.

3) Превенција ризичног сексуалног понашања и смањивање учесталости сексуално преносивих инфекција; оснаживање младих за одговоран однос према сексуалности и репродуктивном здрављу; промовисање родних односа и сексуалног здравља заснованих на узајамном поштовању, једнакости и одговорности

Водити јавне кампање о потреби заштите и коришћењу контрацепције, а посебно кондома као начина превенције појаве сексуално преносивих инфекција; стимулисати оснивање и коришћење служби, базираних на ИК технологијама, за добијање савета и информација о здравственим проблемима; организовати предавања о планирању породице и одговорном односу према сексуалности; подстицати младе да развијају узајамне односе на бази истинског партнерства и узајамног поштовања.

4) Промовисање хуманијег приступа порођају и обезбеђивање сигурног материнства

Уводити нове савремене методе и технике у поступак порођаја, са циљем елиминисања застарелих болничких протокола и развојем здравствених установа пријатељски оријентисаних према мајци и бебама, смештајем новорођенчета поред мајке током боравка у болници. Дати могућност за присуство партнера на порођају, развијати алтернативне приступе порођају као што су амбулантни порођај и порођај код куће, организовати вежбе за безболни порођај. Формулисати програме за едукацију мајки и очеве и старатеља о адекватним начинима бриге и старања о деци.

5) Побољшање квалитета живота жена у менопаузи

Обезбедити женама у менопаузи коришћење одговарајућих програма и услуга са терапијом која олакшава њихове тегобе и санира последице по здравље, као што су остеопороза, психичке тегобе, кардиоваскуларне тегобе и друго.

Појединачни циљ 4: Јачање капацитета здравствене заштите увођењем родне димензије у систем

Активно учествовање у планирању, обезбеђивању и преиспитивању здравствених услуга необично је важно за стварање квалитетног, праведног и одговорног система здравствене заштите. Развијање партнерства између жена и давалаца здравствених услуга.

Активности

1) Развијање истраживања, документације и статистике о равноправности полова у области здравља и укључивање родно сензитивног знања и нових сазнања из области женског здравља

Спровести вођење родно разврстаних евиденција и прикупљање података из здравствених институција; подстаћи истраживања, процене и евалуације које препознају различита искуства и специфичне потребе жена,

како би се обезбедиле на њима засноване делотворне здравствене услуге за жене.

2) Континуирана обука здравствених радника за увођење родне димензије у здравствену праксу и промовисање Европске повеље о правима пацијената

Успоставити едукацију здравствених радника о родној равноправности и о адекватном поступању које обезбеђује поштовање родне равноправности; уграђивати модерна сазнања из науке о роду у наставне програме за здравствене раднике.

3) Укључивати родну димензију у професионалне и етичке кодексе и увођење родно сензитивних здравствених процедура

Уважавати научно засноване родне анализе у области медицинских и сродних наука, научних знања о различитим потребама корисница и поштовање разлика између и унутар родова; уградити обавезно поштовање родне димензије у све здравствене процедуре и припремити родно сензитивне елементе за све кодексе из области здравства.

4) Укључивати родни аспект у формирање јединственог информационог система у области здравља

Установити базу података о свим здравственим установама које пружају услуге намењене женама, као и базу података о удружењима која реализују пројекте и програме у области здравствене заштите жена на основу које би се стекао увид у активности јавног и цивилног сектора и остварила боља координација у реализацији и финансирању њихових активности.

Појединачни циљ 5: Повећање учешћа жена у одлучивању о здравственој политици

Повећање учешћа жена у креирању здравствених програма и одлучивању о здравственој политици, представља пут ка уградњи специфичних женских потреба и интереса у систем здравствених услуга. Успостављање механизма за укључивање и подршку удружења, посебно женских, професионалних група и других тела који раде на побољшању здравља жена у процесе доношења одлука и креирање програма и активности намењених унапређивању здравља жена, обезбеђује адекватно уважавање родних аспеката у области здравства.

Активности

1) Повећање учешћа жена на руководећим местима и у управљачким телима здравствених установа и увођење процедура које обезбеђују учешће у одлучивању о здравственој заштити на свим нивоима

Подстаћи веће учешће жена и њихов избор у различита тела која доносе одлуке у здравственом систему. Подржати жене да напредују и остваре каријеру у медицинским наукама и медицинским установама; повећати проценат жена специјализаната и жена на руководећим положајима у државним и приватним здравственим институцијама

2) Подстицање мултисекторског приступа и укључивање удружења, професионалних организација и здравствених установа у креирање здравствене политике

Развијати мултисекторски приступ и подстицати сарадњу са свим релевантним чиниоцима који одлучују о женском здрављу. Развити мрежу удружења чији би задатак био побољшање координације и сарадње у домену женског здравља и права жена.

Појединачни циљ 6: Повећање учешћа жена у спортским активностима, омасовљавање женских спортских организација и давање равноправног значаја женама у спорту

У омасовљавању физичке културе, женски спорт има кључно место. Бављење спортом ради рекреације обезбеђује очување физичке кондиције и доброг здравља, а постизање врхунских резултата у спорту промовише жене као успешне и способне. Стога је веома важно да се са редовним упражњавањем адекватних физичких активности почне у најранијем добу, ради правилног раста и развоја девојчица, као и да се те активности одрже што дуже и у познијем животном добу, ради очувања здравља и виталности.

Активности

1) Промоција спорта, рекреације и физичких активности жена као пожељног модела живота корисног по здравље

Промовисати путем средстава јавног информисања и јавних кампања бављење спортом као пожељан модел за здрав живот; обезбедити услове за бављење спортом, рекреативним и физичким активностима при школама и у локалним срединама; отворати мале спортско-рекреативне центре доступне свим заинтересованим женама; едуковати инструкторе за рекреативно и за терапеутско вежбање.

2) Изједначавање услова за бављење спортом (масовним и врхунским) и једнако вредновање спортских резултата жена и мушкараца

Подржати оснивање и рад женских клубова и женских секција у спортским друштвима; изједначити услове за тренирање и за такмичење спортиста и спортисткиња; изједначити награде и вредновање резултата у мушком и женском спорту; популарисати у медијима и за ширу јавност женски спорт, спортске манифестације и такмичења у којима учествују жене; промовисати спортове погодне за женско здравље и за правилан физички развој девојчица.

3) Обезбеђивање равноправне заступљености жена на свим позицијама одлучивања у спорту и у спортским организацијама

Прописати учешће припадника мање заступљеног пола у спортским савезима, комитетима и управним одборима, а по узору на документа Међународног олимписког комитета; повећати проценат заступљености жена у управама спортских друштава и клубова; обезбедити адекватно учешће жена у доношењу одлука о развоју женског спорта; подстаћи жене да се баве тренерским и другим активностима везаним за спортске делатности.

Носиоци активности:

Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство здравља, Министарство омладине и спорта, покрајински органи, органи јединица локалне самоуправе и удружења.

Рок: Континуирано.

4.5. Превенција и сузбијање насиља над женама и унапређење заштите жртава**4.5.1. Опис стања**

Насиље над женама је резултат неравнотеже моћи између жена и мушкараца која доводи до озбиљне дискриминације жена, и у оквиру друштва и у оквиру породице. Оно представља кршење људских права, чија сама природа лишава жене њихове могућности да уживају основне слободе, често оставља жене рањивим за даље злостављање и представља велику препреку у превазилажењу неравноправности између мушкараца и жена у друштву.

Насиље према женама је сваки акт родно заснованог насиља, који резултира или може да има за последицу физичку, психичку или сексуалну повреду или патњу жене, укључујући претње таквим радњама, ограничење или произвољно лишење слободе, без обзира да ли се дешава у сфери јавног или приватног живота. Насиљу су посебно изложене жене из маргинализованих и вишеструко дискриминисаних група (Ромкиње, жене са инвалидитетом, избегле и расељене жене, жртве рата, жене које живе у истополним заједницама, жене са психички измењеним понашањем, жене зависне од алкохола, дроге и медикамената, жене са ХИВ/АИДС вирусом, хроничне болеснице, мигранткиње, сиромашне жене, женска деца, старице, жене из сеоских средина и друге вишеструко дискриминисане групе).

Због разорних последица које изазива, насиље над женама једна је од основних препрека за хармоничан, хуман и демократски развој друштва. Протеклих деценија донет је низ међународних докумената и препорука, којима се указује да је дужност државе да јасно дефинише поједине облике насиља над женама, и да изгради ефикасне и делотворне инструменте за заштиту жена од насиља, да заштити право на живот, слободу и личну сигурност жена; да спречи насиље, без обзира где се оно догађа, а да женама које су преживеле насиље пружи свеобухватну правну заштиту, социјалну и економску помоћ и подршку ради изласка из ситуације насиља и ублажавања штетних последица које је оно изазвало.

Не постоје прецизни подаци о обиму и распрострањености насиља над женама у нашој земљи. Већина података обезбеђена је захваљујући истраживањима невладиног сектора и они показују да је овај вид насиља веома раширен, чему су, поред патријархалног односа међу половима, допринели и тешка економска криза, избеглиштво, расељавање, ратно окружење, као и процеси ретрадиционализације. Најчешћи видови насиља над женама у Србији су насиље у породици или партнерском односу, сексуално насиље над женама и трговина женама.

Према овим истраживањима, скоро свака друга жена доживи неки облик психичког насиља у породици, свака трећа жена доживи физички напад од неког члана породице, док се свакој четвртој прети насиљем. У преко 92% случајева починилац је био супруг или партнер са којим жена јесте или је била у браку или партнерској заједници. Породично насиље, осим широке распрострањености, карактеришу још и дуготрајност и континуитет у испољавању.

Лично искуство сексуалног злостављања или узнемиравања претрпела је свака осма адолесценткиња, а две трећине њих описало да је су им познати случајеви из непосредне околине. Како је у истраживањима велики проценат жена које одбијају да одговоре на питања, и како су евиденције које се воде у установама за то задуженим често непотпуне, може се са сигурношћу рећи да је „тамна бројка”, односно обим насиља које није пријављено ни евидентирано, и већа.

Последњих година дошло је до позитивних помака на законодавном плану, доношењем Кривичног законика и Породичног закона, као и Устава Републике Србије из 2006.године, али и даље постоје озбиљни проблеми и недостатак капацитета за примену законских прописа и других мера. Казнена политика према починиоцима насиља је блага, и постоји велика неуједначеност у примени законских прописа. Још увек није довољно развијен адекватан систем за спречавање насиља и за пружање одговарајуће психосоцијалне и правне помоћи и подршке женама жртвама насиља. Посебни проблеми изражени су у превенцији и заштити од насиља над припадницама вишеструко дикриминисаних група, које имају повећан ризик од виктимизације.

Трговина женама и децом, као облик организованог криминала, вишеслојан је и комплексан социјални проблем, који захтева примену свеобухватних и ефикасних мера на плану превенције и сузбијања. У овој области, у институцијама система, дошло је до мултисекторског повезивања, али је потребно појачати напоре и формирати прецизније критеријуме за идентификацију жртава, и оснажити активан приступ.

Систем заштите жена од насиља организован је преко ресорних министарстава, у којима су непосредно ангажовани центри за социјални рад, полиција, судови и тужилаштва, као и здравствене установе. Упркос позитивним помацима, главни проблеми у систему су недостатак капацитета, међусобна неповезаност и непостојање уједначених стандарда поступања. Подршку женама жртвама насиља још увек претежно обезбеђују удружења, а недостају програми за превазилажење траума и опоравак жртава, као и програми рехабилитације, односно ресоцијализације за жртве, да би им се омогућио нормалан и самосталан живот, као и програми мера за починиоце, како би се преваспитали и престали насилно да се понашају.

Иако се насиљу над женама даје све више простора у средствима јавног информисања, најчешће преовлађује сензационалистички приступ, нема поштовања приватности и достојанства жртве, а родна димензија насиља је маргинализована. Удружења су водила низ кампања против насиља, са циљем да информишу ширу јавност о овом проблему, да позову државу на одговорно деловање, и да оснаже жене у коришћењу својих права. Неопходно је да се

обезбеди промена јавне свести, широка подршка јавног мњења за борбу против свих облика насиља и да се насиље учини друштвено неприхватљивим у сваком погледу.

Неопходан елемент у борби против насиља над женама је сарадња свих чинилаца који имају удела и могу допринети успеху у овој области. Потребно је спроводити мултисекторски приступ и успоставити повезаност између релевантних институција и на националном и на локалном нивоу, а потребно је постићи блиску сарадњу са цивилним сектором, односно удружењима .

4.5.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Превенција и сузбијање свих видова насиља над женама и обезбеђивање свеобухватног система заштите за жене жртве насиља

Да би се обезбедио успех у превенцији и сузбијању насиља над женама, мора се приступити, како унапређивању нормативног оквира и његовом усаглашавању са потребним међународним стандардима, тако и јачању капацитета система заштите жртава од насиља и умрежавању свих организација које се тиме баве, а затим извршити реформу у прикупљању података и вођењу документације, спровођењу истраживања и анализа. Посебна пажња потребна је како би се постигла промена јавне свести и обезбедила јавна подршка у осуди сваке врсте насиља.

Појединачни циљ 1: Унапређивање нормативног оквира заштите од насиља над женама

Први услов за успешну борбу против насиља над женама јесте добар нормативни оквир, односно одговарајућа легислатива. У овој области постоји низ међународних стандарда, опредељења и полазишта, који се морају уградити у наш законодавни систем. Мора се такође обезбедити доследна примена и у инкриминисању и у кажњавању насиља над женама, као и праћење резултата казнене политике.

Активности

1) Усвајање Националне стратегије за борбу против насиља над женама, која укључује посебне мере за вишеструко дискриминисане групе

Сачинити свеобухватну стратегију за борбу против насиља над женама у оквиру које би се дефинисале како мере превенције, тако и мере заштите за жртве и санкција за починиоце; обезбедити посебне мере као што су законска правила, механизми и процедуре, који су прилагођени појединим видовима насиља, и установити посебна и ефикасна решења за заштиту жена које припадају вишеструко дискриминисаним групама.

2) Доношење закона којима се уређује заштита жена од насиља

Размотрити потребу за доношењем закона о заштити од насиља у породици. Преиспитати казнену политику и запређене казне и других мера у односу на починиоце насиља. Побољшати решења у Закону о раду, ради заштите од насиља на радном месту и злостављања; усагласити одредбе закона са прихваћеним међународним стандардима.

3) Анализирати ефекте примене прописа којима се уређује заштита жена од насиља

Направити анализу примене Породичног закона и мера заштите предвиђених овим законом; утврдити надлежност и проверити ефикасност механизма задужених за праћење стања у овој области; анализирати казнену политику у овој области и разлике у примени законских прописа како по типу институција, тако и према регионима; сачињавати редовне периодичне извештаје о овом питању; увести систем независног праћења ове праксе од стране цивилног друштва.

Појединачни циљ 2: Јачање капацитета система заштите жена од насиља

Непосредним носиоцима система заштите, односно центрима за социјални рад, полицији, тужилаштву и судовима, и здравственим институцијама морају се обезбедити одговарајући капацитети за рад, зато што, уколико било који од ових сегмената не функционише у складу са својим овлашћењима, није могуће успоставити заштиту ни у једном конкретном случају. Потребно је равноправно укључити цивилни сектор у систем заштите, а посебну пажњу треба обратити на мере превенције, мере рехабилитације и ресоцијализације, као и на заштиту вишеструко дискриминисаних група.

Активности

1) Израда и усвајање обједињеног протокола о поступању у случајевима насиља према женама у установама социјалне заштите, здравственим, васпитним и образовним установама, у полицији и правосуђу.

Утврдити исте стандарде професионалног рада за све запослене у институцијама социјалне заштите; прикупити све постојеће протоколе за поступање у случајевима насиља над женама и на основу тога донети јединствени обавезујући протокол и обезбедити одговарајуће механизме за његову доследну примену.

2) Континуирана обука запослених у правосуђу, полицији, заводима за извршење заводских санкција, социјалним, здравственим, васпитним и образовним установама и у средствима јавног информисања.

Организовати сталну и темељну едукацију, укључујући и специјализацију, запослених у институцијама заштите, како би се обезбедило адекватно поступање у случајевима насиља; обезбедити одговарајуће просветне кадрове да се едукација о недопустивости насиља уведе у образовни систем; припремити кодекс за извештавање средстава јавног информисања о случајевима породичног насиља.

3) Успостављање и јачање сарадње између институција које се баве женама жртвама насиља на различитим нивоима власти.

Успоставити мреже свих институција које се баве насиљем над женама на локалном нивоу и утврдити начин међусекторске сарадње; успоставити координацију и надгледање ових служби од стране ресорног министарства, уз одговарајућу сарадњу са другим релевантним министарствима.

4) Повећање доступности система заштите женама жртвама насиља, посебно из вишеструко дискриминисаних група

Формирати специјализоване тимове за поједине видове насиља, повећати број склоништа и служби за психо-социјалну и правну подршку; обезбедити њихову доступност свим женама без дискриминације; спроводити систематско информисање јавности о систему заштите жена од насиља, како би жене могле да користе своја права, како би се успоставило поверење у институције заштите и како би жене знале где и од кога да затраже помоћ.

Пратити могућности за доступност склоништа, а такође и критеријуме за прихватање жртава насиља који се користе у сигурним кућама како не би дошло до дискриминације Ромкиња и припадница других осетљивих група.

5) Обезбеђивање буџетских средстава за функционисање система заштите жена од насиља

Спровести истраживање о буџетским импликацијама насиља над женама, укључујући све економске факторе. Одредити тип и обим заштите која би била обавезно покривена буџетским средствима. Законски регулисати намену посебних средстава (од игара на срећу, продаје акцизне робе, нафтних деривата и слично) за заштиту и опоравак жртава насиља.

б) Успостављање и јачање сарадње између релевантних државних органа и удружења

Успоставити и дефинисати сарадњу између служби задужених за заштиту жена од насиља и удружења, нарочито женских, која се баве подршком жртвама насиља; одржавати заједничке састанке и саветовања о питањима насиља над женама, на којима би се дискутовало о мерама и резултатима и договарале будуће активности.

Појединачни циљ 3: Спровођење истраживања и унапређење документације и статистике

Спровођење свеобухватних и систематских истраживања и прикупљање података о распрострањености насиља у породици јесте неопходан услов за припремање и спровођење делотворних законских и политичких мера за његову превенцију и за заштиту жртава. Потребно је имати сазнања о обиму, узроцима и последицама разних видова насиља, као и о учинку заштитних и превентивних мера. Потребно је, такође, дефинисати методологију и истраживачку инфраструктуру, која ће омогућити сарадњу и упоредне анализе у овој области.

Активности

1) Организовање и спровођење научних истраживања о насиљу над женама и систему заштите жена од насиља

Обезбедити подршку квантитативним и квалитативним истраживањима и то на националном репрезентативном узорку; спровести анкету о виктимизацији, о преовлађујућим облицима насиља над женама и о факторима који су повезани са насиљем; спровести истраживање о свим последицама насиља; обратити посебну пажњу на истраживања у овој области везана за вишеструко дискриминисане групе.

2) Унапређивање система прикупљања и обраде података и вођења евиденција, укључујући промене у државној статистици

Унапредити систем административних евиденција и интерног прикупљања података у институцијама заштите кроз увођење једнообразног стандардизованог модела; обезбедити да се у евиденције уносе сви релевантни подаци важни за извођење анализа; нагласити проблеме приликом прикупљања података на терену; укључити програме за прикупљање и обраду података о насиљу над женама у програм статистичких истраживања.

Појединачни циљ 4: Подизање нивоа свести о насиљу над женама као друштваном проблему и сузбијање неодговарајућег приказивања жена жртви насиља у средствима јавних гласила

Насиље над женама и у породици често остаје на маргинама јавности и не третира се као општедруштвени проблем. Веома је важно обезбедити промену јавне свести и добити подршку широке јавности у борби против свих видова насиља. За то је потребно водити јавне кампање, али и укључити сазнања о штетности насиља у образовне програме. Потребно је усмерити активности на подизању јавне свести како ка доносиоцима одлука, тако и ка средствима јавног информисања која учествују у обликовању јавног мњења, а посебно на младе, да би се формирали у духу толеранције и ненасилне комуникације.

Активности

1) Информисање и сензибилисање јавности о узроцима и последицама насиља над женама

Организовати јавне трибине и предавања о проблемима насиља над женама у локалним срединама. Едуковати новинаре и уреднике средстава јавног информисања о проблемима насиља над женама; подстицати исте да се у континуитету и доследно, одговорно и истраживачки баве проблемима насиља над женама уопште и насиља у породици, преиспитујући одговорност државе и поступање служби и професионалаца; промовисати моделе ненасилног понашања и афирмативну политику према вишеструко дискриминисаним групама.

2) Увођење знања о проблему насиља над женама у образовне програме на свим нивоима

Увести обавезну едукацију о недопустивости насиља и курсеве за ненасилну комуникацију у формални образовни систем, и то од почетка обавезног школовања па до програма на универзитету, ради правилног формирања ставова код деце и младих; увести програме о људским правима, правима деце и равноправности полова у све нивое васпитно-образовног рада, као и специфичне информације о особама и институцијама које пружају помоћ у случајевима насиља.

3) Упознавање јавности о насиљу над припадницама вишеструко дискриминисаних група

Упознати јавност са специфичним положајем жена у вишеструко дискриминисаним групама, које су додатно изложене насиљу; радити на

сузбијању праксе малолетничких и уговорених бракова у ромској заједници; обезбедити посебне програме оснаживања за жене жртве насиља из вишеструко дискриминисаних група.

4) Сузбијање сензационалистичког извештавања средстава јавног информисања о насиљу над женама, промовисања насиља према женама, негативног приказивања жена, промовисања порнографије и рекламирања проституције

Подстицати средства јавног информисања да промовишу нестереотипно приказивање жена и мушкараца, да усвоје антидискриминациону уређивачку политику; захтевати да приликом извештавања о насиљу поштују достојанство и интегритет жртве; нагласити обавезу средстава јавног информисања посебно оних који имају националну фреквенцију да обавезно учествују у кампањама за подизање јавне свести против насиља; санкционисати промовисање порнографије и рекламирање проституције.

Носиоци активности:

Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство унутрашњих послова, Министарство правде и институције правосуђа, Министарство просвете, Министарство омладине и спорта, покрајински органи, органи јединица локалне самоуправе и удружења.

Рок: Континуирано.

4.6. Уклањање родних стереотипа у средствима јавног информисања и промоција родне равноправности

4.6.1. Опис стања

У Републици Србији нема систематизованих званичних података о броју средстава јавног информисања и њихових удружења. Ова област није до сада систематски истраживана из родне перспективе, иако постоје поједина валидна истраживања.

Устав Републике Србије из 2006. године, као и позитивни прописи, санкционишу дискриминацију и према полу, али закони који регулишу рад средстава јавног информисања не обавезују их на несексистичко извештавање и на балансирано представљање мушкараца и жена, нити прописују подједнако учешће мушкараца и жена у уређивачкој политици. У два највећа професионална удружења новинара, основане су женске секције, уводе се професионалне смернице и усвајају добровољни кодекси понашања, подстиче несексистичко представљање родова и покрећу иницијативе за употребу родно сензитивног језика.

У цивилном друштву активно се ради на сузбијању негативног и стереотипног представљања жена, а нека удружења раде и на прикупљању документације која се тиче представљања жена у јавним гласилима. У исто време, долази до феминизовања новинарске професије; има све више жена међу новинарима, али не и међу уредницима.

Генерално, жене су најчешће или одсутне или приказане на стереотипан начин у јавности. Осим што се појављују у ограниченом броју улога, често нису

уопште део информативног садржаја, а када су присутне, онда се чине језички невидљивим, употребом мушког рода за занимања и функције које обављају. Значајно су мање представљене у вестима, ређе интервјуисане и питане за мишљење него мушкарци. Јавна гласила у Републици Србији веома ретко указују на велики и значајан допринос жена друштвеном и економском развоју.

У поплави комерцијалних јавних гласила, који се воде сензационализмом, жене су углавном приказане као објекти жеље или објекти за гледање. Насилни, понижавајући или порнографски производи јавних гласила имају веома негативан утицај на жене и њихово учешће у друштву. Прикази којима се ојачавају традиционалне женске улоге такође су врло ограничавајући. Такозвани „женски медији” баве се или проблемима физичког изгледа жена, или стереотипним садржајима „за домаћице”. Неке категорије жена изостављене су из средстава јавног информисања (на пример: старије жене, припаднице мањинских, националних и верских група, жене другачије сексуалне оријентације, жене са инвалидитетом, сеоске жене).

Са ширењем комуникационих технологија, постоји огроман потенцијал да средства јавног информисања дају много већи допринос генералном напретку жена, промовишући родну равноправност, једнаке могућности и партнерске односе између мушкараца и жена, како у сфери политике, тако и у вези приватних ставова и понашања.

4.6.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: Успостављање родне једнакости у јавним гласилима, уклањање родних стереотипа и елиминисање говора мржње (мизогиније)

Обзиром да јавна гласила имају одлучујући утицај на формирање јавног мњења и да се преко њих рефлектује слика о женама, односно слика коју о родним улогама имају и жене и мушкарци, веома је важно да се жене и њихове активности и потребе приказују на озбиљан и адекватан начин. Потребно је стога охрабрити позитивне тенденције код оних средстава јавног информисања који се развијају у правцу родне сензитивности, као и позитивне промене у законодавству и прихватање етичких кодекса у свим новинарским удружењима.

Појединачни циљ 1: Афирмација родно сензитивног деловања у јавним гласилима

Афирмација родно сензитивног деловања у јавним гласилима јесте начин да се приступи променама јавне свести и да се јавно заступа равноправност полова као фактор битан за демократске односе у друштву и за коришћење женских потенцијала у развојној политици. Ово треба да утиче на напуштање традиционалистичких образаца, по којима је жени место у кући, или се третира као мушки објекат.

Активности

1) Промовисати кодекс родно осетљивог извештавања у јавним гласилима

Промовисати приступање новинара, новинских удружења и редакција кодексу родно осетљивог медијског извештавања. Подстицати новинаре да на објективан начин говоре и пишу о женама и мушкарцима, избегавајући стереотипе и предрасуде.

2) Промовисати несексистичку употребу језика

Подстицати употребу несексистичког и родно сензитивног језика у јавним гласилима. Поштовати правила српског језика о слагању у роду, броју и падежу; када год за то постоји могућност употребљавати женски род у вези са звањима и занимањима које обављају жене; избегавати изразе и термине који су последица стереотипа и предрасуда о половима; елиминисати увредљиве изразе према женама, а посебно према вишеструко дискриминисаним групама.

Појединачни циљ 2: Уклањање родно заснованих стереотипа и елиминација мизогиније у јавним гласилима, посебно у случају вишеструко дискриминисаних група

Комерцијализација јавних гласила и потрошачко друштво намећу неодговарајућу слику жене, робујући стереотипима према родним улогама у садржајима, у рекламама и оглашавању средстава јавног информисања. Овај третман повремено прераста у мизогинију, што се штетно одражава на положај жена и разумевање женских потенцијала као и женских потреба. Посебно су изражени стереотипи према вишеструко дискриминисаним групама. Ове тенденције је неопходно променити и санкционисати, до мере до које је то у складу са слободом изражавања.

Активности

1) Афирмација жена, женског стваралаштва, женског доприноса у култури, образовању, науци, економији, спорту и другим областима

Подстицати јавна гласила да доприносе афирмацији жена, посвећујући адекватну пажњу женама у јавном и политичком животу, пратећи различите области женског стваралаштва, и промовишући жене које дају пун допринос у култури, уметности и науци, спорту, бизнису и предузетништву. Подстаћи јавна гласила да посебну пажњу посвете доприносу жена из вишеструко дискриминисаних група.

2) Континуирана обука посленика јавних гласила за борбу против сексизма и мизогиније и стереотипа заснованих на припадности одређеном полу, сексуалној оријентацији и било ком другом личном својству

Организовати едукацију о родној равноправности за што већи број новинара и уредника; подстицати специјалне садржаје посвећене проблемима у овој области; подстаћи размену програма и садржаја из ове области. Подстаћи сарадњу новинара који се баве овом темом и јавна гласила да пригодно обележавају датуме значајне за жене и њихова права. Позивати јавна гласила да учествују у кампањама у вези родне равноправности и врше промовисање личности које могу да послуже као модел за углед у својим срединама.

3) Подстицање активне улоге јавних гласила и новинских агенција у промовисању родне димензије

Охрабрити јавна гласила да промовишу вредности и принципе толеранције, недискриминације и међусобног уважавања међу женама и мушкарцима. Утицати на јавна гласила да питањима породичног насиља, злостављања жена и трговине људима чије су жртве најчешће жене, прилазе са дужним поштовањем, без сензационализма. Повећати број програма за и од стране жена с циљем да се женске потребе и питања решавају на одговарајући начин. Предложити установљавање награде за допринос ширењу родне равноправности у јавним гласилима.

4) Праћење и анализа програма, извештавања, као и јавног оглашавања, и представљање резултата јавности у јавним гласилима

У сарадњи са удружењима, пратити и анализирати садржаје; организовати јавне и стручне трибине посвећене програмима и извештавањима кад је у питању положај жена или родна равноправност; санкционисати сексистички приступ у јавном оглашавању. Разрађивати, у складу са слободом изражавања, надзорне механизме, укључујући и добровољне, којима ће се промовисати уравнотежено и различито приказивање жена у јавним гласилима.

Појединачни циљ 3: Повећање учешћа жена у одлучивању у јавним гласилима

Иако је број новинарки, односно жена које раде у средствима јавног информисања повећан, до мере у којој се може говорити и о феминизовању новинарске професије, мали је број оних које су освојиле уређивачке позиције. При томе, жене које јесу на местима одлучивања у јавним гласилима, ретко репрезентују специфичне женске интересе и заступају нестереотипно представљање родних улога у уређивачкој политици.

Активности

1) Предузимање мера позитивне акције за повећање учешћа жена у органима одлучивања у јавним гласилима

Подстицати средства јавног информисања да раде на стварању једнаких услова и могућности за напредак и усавршавање жена и мушкараца запослених у истим; подстицати јавна гласила да раде на стварању услова за једнаку доступност водећих позиција и жена и мушкараца запослених у њима; подстицати јавна гласила да креирају атмосферу међусобног поверења, сарадње и коректног односа међу запосленим женама и мушкарцима.

2) Анализирање учешћа жена у процесима одлучивања

Пратити и анализирати број и начин учешћа жена у одлучивању у уређивачкој политици јавних гласила, у органима који имају утицаја на обим и садржај јавних гласила. Редовно информисати јавност о подацима.

Појединачни циљ 4: Систематизација истраживања, документације и статистике о родној равноправности у средствима јавног информисања

Јавна гласила представљају драгоцен извор података и истраживачке грађе. Зато је потребно охрабривати како истраживачко новинарство у области родне равноправности, тако и прикупљање натписа, чланака, часописа, тонских

и видео записа који могу да послуже као документа о процесима у друштву и времену у коме су настали, као подаци и грађа за разне врсте истраживања која се тичу статуса и положаја жена, односа између жена и мушкараца и појединачних женских судбина.

Активности

1) Истраживање родне равноправности у средствима јавног информисања

Стимулисати истраживачко новинарство везано за питања положаја жена и родну равноправност; укључити програме о родној равноправности у студије журналистике.

2) Оснивање информативно-документационих центара за праћење медијских садржаја о женама

Охрабрити оснивање и рад информативно-документационих центара који би пратили и прикупљали садржаје који се тичу приказивања жена, родне равноправности и положаја жена у јавним гласилима. Подстаћи рад оваквих центара у погледу праћења рада и вођења документације о новинаркама; омогућити доступност ових информација корисницима за потребе истраживања и анализирања; подржати периодично публикување прегледа квантитета и квалитета информативних садржаја везаних за питања жена.

Носиоци активности:

Министарство рада и социјалне политике, Министарство за људска и мањинска права, Министарство културе, Министарство за телекомуникације и информационо друштво, покрајински органи, органи јединица локалне самоуправе, струковна удружења и удружења.

Рок: Континуирано.

5. АКЦИОНИ ПЛАН

Акциони план за спровођење ове стратегије, Влада ће донети у року од шест месеци од дана објављивања Стратегије.

6. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 Број: 110-488/2009

У Београду, 13. фебруара 2009. године

В Л А Д А

ПРВИ ПОТПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ -
ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА ВЛАДЕ

Ивица Дачић